

Pula-ajan kalusteet

Joanna Amemori

Taiteen kandidaatin opinnäyte

Sisustusarkkitehtuuri

Aalto yliopisto

Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu

2020

TIIVISTELMÄ

Toisen maailman sodan aikana ja sen jälkeen elettiin Suomessa pula-aikaa. Pulaa oli miltei kaikesta: ruuasta, rakennusmateriaaleista, tekstiileistä, työvoimasta ja energiasta. Kandidaatin työssä selvitetään kuinka pula-aika vaikutti kalusteteollisuuteen, kalustekauppaan ja kalustesuunnittelijoiden työhön.

Teollisuuden käyttöön meneviä raaka-aineita säännösteltiin tiukasti. Niukkuus asetti haasteita, niin suunnittelijoille kuin tuotannosta vastaaville. Kalusteiden valmistamiseen pyrittiin käyttämään vain välttämätön määrä materiaalia ja monet tutut materiaalit vaihdettiin korvikemateriaaleihin. Korvikemateriaaleina käytettiin muun muassa paperikankaita, puuta, paperia, pahvia, sellofaania ja bakeliittia. Materiaalien säännöstelystä vastasi kansanhuoltoministeriö.

Kansanhuoltoministeriö määritteli kalusteille hinnat ja puuttui myös moniin muotoon liittyviin seikkoihin. Toisaalta tiukentunut valvonta kavensi tarjontaa, toisaalta se pakotti tehtaita tehostamaan tuotantoaan ja tarjoamaan asiakkailleen uudenlaisia mallistoja. Tiukka valvonta synnytti myös uusia ideoita ja ratkaisuja.

Pula-aikana Suomessa yleistyi funktionaalinen tyyli, jonka yhtenä tavoitteena oli tarjota kaikille, varallisuusluokkaan katsomatta, mahdollisuus hyvään elämään. Yksi funktionalismin tavoitteista oli kehittää teollisia tuotantotapoja, joilla saatiin alas korkeita valmistuskustannuksia alas. Sotien jälkeen rintamalta palaaville sotilaille haluttiin varmistaa koti, perheitä perustettiin ennätysvauhtia. Karjalasta muutti siirtolaisia ja koulun käynti laajeni, eli kalusteille oli kova kysyntä.

Kandidaatin työssä pohditaan, voisiko pula-ajan asenteesta ja toimista ottaa oppia nykypäivän tilanteeseen, jossa ilmastonmuutos pakottaa myös kalusteteollisuuden muutokseen. Suunnittelijoiden on ryhdyttävä käyttämään materiaaleja säästeliäästi, keksimään, tutkimaan ja kokeilemaan uusia ekologisia materiaaleja. Kuluttajien on opeteltava tekemään harkitumpia hankintoja, sietämään epätäydellisyyttä ja kulumista, korjaamaan ja kunnostamaan ja pärjäämään vähemmällä.

Avainsanat:

pula-aika, pulavuodet, kalusteteollisuus, kalustemuotoilu, korvikemateriaalit

SISÄLLYS

2	TIIVISTELMÄ
4	JOHDANTO
5	PULA-AIKA
6	TYYLIKALUSTEISTA
6	Kalusteet ennen sotaa
6	Tukholman näyttely
8	Pula-ajan vaikutus kalusteliikkeiden ja tehtaiden toimintaan
9	Pula-ajan vaikutus vientiin
10	Kalustesuunnittelu pula-ajalla
10	Suunnittelijan haasteet pula-ajalla
10	Kansanhuoltoministeriön asettamat säädökset
11	Materiaalipula ja korvikemateriaalit
12	Puukalusteet
15	Korvikekankaat ja kalusteiden verhoilu
19	Energiapula
19	Kalusteet rintamalla
20	Kalusteiden kunnostaminen ja päivittäminen
21	POHDINTA
22	LÄHTEET

JOHDANTO

Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen Suomessa elettiin pula-aikoja. Pulaa oli lähes kaikesta: ruuasta, rakennusmateriaaleista ja vaatetus- ja kodintekstiileistä. (Jermo, 1974, s. 7-30.) Teollisuuden käyttöön meneviä materiaaleja säännöstelltiin tarkasti. Tämä vaikutti tehtaiden tuotantoon ja suunnittelijan työhön merkittävästi. Niukkuus oli leimaavin piirre tuon ajan teolliselle muotoilulle. (Tapiovaara, 1945.)

Tapiovaara kirjoitti Ornamon vuosikirjassa vuonna 1945 seuraavasti: *”Joudutaan ehkä jättämään työtavoista ja tekniikasta jotakin sovinnaisista ja totuttua, käyttämään ehkä hyljeksittyjä materiaaleja tai löytämään uusia. Tulevina vuosina etsitään uutta siinä, missä sotavuosina totuteltiin pois entisestä.”* (Tapiovaara, 1945.)

Elämme nyt aikakautta, jolloin meidän on tehtävä merkittäviä muutoksia kulutustottumuksiimme. Olemme eläneet viime vuosikymmenet ennen näkemättömässä yltäkylläisyydessä. Ilmastonmuutos ja luonnonvarojen ehtyminen pakottavat meitä vähentämään käyttämiemme materiaalien määrää. Muotoilijat ja suunnittelijat ovat samankaltaisen haasteen edessä kuin edeltäjämme pula-aikoina. On pakko vaatia itseltään suunnittelijana enemmän kekseliäisyyttä ja monipuolista osaamista. Olen kiinnostunut siitä, miten suunnittelijat suhtautuivat pula-ajalla raaka-ainepulaan ja miten se näkyi kalustemuotoilussa. Ehkä voisimme ammentaa jotain ajattelutavasta ja kekseliäisyydestä nykypäivään.

Pula-ajan kalustemuotoilusta ei toistaiseksi löydy koottua teosta. Aiheesta löytyy tietoa pistemäisesti eri teoksissa, jotka käsittelevät puuteollisuuden historiaa Suomessa tai kalustesuunnittelijoiden elämää käsittelevissä teoksissa. Pula-ajan asenteista ja ilmapiiristä löytyy tietoa kyseisen aikakauden aikakauslehdistä.

Pyrin kandidaatintyössäni selvittämään kuinka pula materiaaleista vaikutti suomalaiseen kalusteteollisuuteen ja -muotoiluun. Tarkastelen pula-ajan vaikutuksia kalusteteollisuuteen, myyntiin sekä vientiin. Analysoin kirjallisuuden, kuva-aineiston ja aikakauden artikkeleiden perusteella miten pula raaka-aineista näkyy pula-ajan kalusteissa. Tämän lisäksi valokuvaan huonekaluja, joissa on käytetty pula-ajalle tyypillisiä poikkeavia rakenteita.

Kandidaatintyöni ensimmäisessä luvussa määrittelen mitä ajan kohtaa työni käsittelee ja mitkä olivat tuolle ajalle tyypillisiä ominaispiirteitä. Aloitan pula-ajan vaikutuksista kalusteteollisuuteen ja kysyntään, lopuksi kerron miten pula-vuodet vaikuttivat suunnittelijoiden työhön, huonekalujen rakenteisiin ja materiaaleihin.

PULA-AIKA

Pula-aika alkoi virallisesti 20.9.1939. Tuona päivänä valtionneuvosto hyväksyi sotatilalain antamin valtuuksin lain, jonka toimeenpanoa varten perustettiin kansanhuoltoministeriö. Kansanhuoltoministeriön tehtävä oli ”*väestön toimeentulon turvaaminen sekä talouselämän ja työvoimankäytön säännöstely sodan tai muun poikkeuksellisen tilan aikana*”. Ministeriön toiminta lopetettiin virallisesti 1.1.1950, mutta käytännössä säännöstelyä jatkettiin vuoden 1953 lopulle saakka. (Jermo, 1974, s. 7-30.) Talvisodan ja välirauhan ajan kestänyt säännöstely koski lähes kaikkia elintarvikkeita, ja se tiukentui entisestään jatkosodan aikana. Säännöstelytaloudella pyrittiin turvaamaan elintarvikkeiden saanti ja riittävyys niin rintamalle kuin koteihinkin. Kansanhuoltoministeriön tehtäviin kuului johtaa kotimaisten elintarvikkeiden ja raaka-aineiden tuotantoa, ja huolehtia sen jakamisesta ja kulutuksesta. Säännöstely toteutettiin määräämällä maataloudesta elantonsa saava väestö luovuttamaan sen osan satoaan valtiolle, jota ei laskettu meneväksi tilan omaan kulutukseen. (Jaatinen, 2004.) Kuluttajille jaettiin kortteja, joita vastaan he saivat ostaa elintarvikkeita. Kaiken kaikkiaan ostokortteja oli 162 erilaista, joiden yhteenlaskettu painosmäärä oli 778 miljoonaa kappaletta. Ulkomaankauppaa kontrolloitiin tarkasti viennin ja tuonnin erikoislain nojalla. Nestemäisen poltto- ja voiteluaineiden kauppa tuli säännöstelyn alaiseksi vuoden 1939 lopulla. (Jermo, 1974, s. 7-30.)

Pulavuodet pakottivat suomalaiset säästeliäisyyteen ja kekseliäisyyteen. (Leppänen, Aate, muoto ja materiaali, 2013.) Vaikka tuo aika oli raastavaa ja vaikeaa, liittyy monella pula-aikoihin myös hyviä muistoja. Jälkikäteen tuona aikana eläneet saattavat muistella hyvällä, sitä, että kyettiin selviämään niinkin vähällä ja kuinka luovia ratkaisuja tehtiin silloin, kun kaikesta oli pulaa. (Jermo, 1974, s. 7-30.) Sota-aikojen jälkeen Suomessa vallitsi eteenpäin pyrkivä tunnelma. Sodan kauheet pyrittiin jättämään taakse, tai ehkä jopa lakaisemaan maton alle. Ankarasta pulasta huolimatta keskityttiin uuden tulevaisuuden rakentamiseen. (Huusko & Wilenius, 2016).

TYYLICALUSTEISTA FUNKTIONALISMIIN

Kalusteet ennen sotaa

1800 ja 1900 -lukujen vaihteessa kodeissa ja julkisissa tiloissa suosittiin kertaustyyliä. Tyylikalustot jäljittelivät menneiden vuosisatojen tyyliä: rokokoota, barokkia, renessanssia, gotiikkaa ja empireä. (Kaunis Koti, N: o 1. 1949.) Eurooppalaiset huonekalutehtaat julkaisivat 1800-luvun lopulla luetteloita, joista pystyi tilaamaan kerralla koko sisutuksen kalusteineen, takkoineen ja paneeleineen. Venäjältä ja Euroopasta tuotiin paljon kertaustyyllisiä kalustoja, vaikka niitä valmistettiin myös Suomessa. Muun muassa N. Boman Höyrypuusepän tehdas valmisti 1890-luvun lopulla uusempirekalusteita. Kertaustyylliset kalustot olivat tyyliuunnasta riippumatta kookkaita, raskaita ja koristeellisia kalusteita. Niissä käytettiin usein arvopuita, esimerkiksi mahonkia ja pähkinäpuuta. Puuosat olivat koristeellisesti käsin veistetty ja kaiverrettu. Verhoiluissa käytettiin mm. plyysiä, samettia ja koristeellisia kanttinauhoja. (Kokki, 2010.)

Kertaustyyllisten kalusteiden lisäksi suomalaisista kodeista löytyi myös niin kutsuttuja wieniläishuonekaluja. Wieniläishuonekalut saapuivat Wienistä, Venäjän kautta, Suomeen 1862. Ne edustivat huomattavasti keveämpää linjaa kuin raskaat kertaustyylliset kalusteet. Niissä oli hyödynnetty tuolloin vielä suomalaisille vierasta puuntaivutusta. Ne esiteltiinkin suomalaisille wieniläisrottinkihuonekaluina. Wieniläiskalusteiden myynti vauhdittui 1890 -luvulla. (Tamminen, 2010.)

Tukholman näyttely

Ensimmäisen maailman sodan jälkeen maailmalla alkoi yleistyä funktionalistinen tyyliuuntaus. Funktionalismissa rakennusten ja kalusteiden käyttötarkoitus nousee suunnittelun pääohjenuoraksi. Ensimmäisen maailman sodan jälkeen oli tarve uudelleen rakentaa sodan tuhoamia alueita. Funktionalismin tavoitteena oli rakentaa entistä paremmat elinolosuhteet ihmisille, heidän taloudellisista olosuhteista huolimatta. Funktionalismissa pyrittiin hyödyntämään kehittyviä teollisia tuotantotapoja, joilla korkeita rakennuskustannuksia saatiin laskettua. (Griffin, 1966.)

Funktionalismin alkusysäyksenä Pohjoismaissa voidaan pitää Tukholman näyttelyä vuonna 1930. Näyttelyä varten oli toteutettu laajoja joukkotutkimuksia, joiden tavoitteena oli löytää uusi ihanteellinen asuntotyyppi. Näyttelyn järjestäjien pää mielenkiinnon kohteina olivat sosiaaliset ja tekniset ongelmat, joihin pyrittiin löytämään ratkaisuja. Näyttelyä varten oli rakennettu kymmenen erillistä taloa sekä viisitoista vuokra-asuntoa, jotka olivat kaikki täysin kalustettuja perheiden eri varallisuusasteet huomioiden. (Miestamo, Riitta, 1980, s. 36-37.)

Asuntotutkimuksen perusteella tultiin siihen tulokseen, että asunnon piti sisältää olohuone, keittiö sekä makuuhuone, mieluiten jokaiselle asukkaalle omansa. Huoneet pyrittiin kalustamaan kohtuuhintaisesti. Yksinkertainen rakennustapa, yksinkertaiset materiaalit ja kiintokalusteet olivat ratkaisu tähän ongelmaan. Huoneiden koon ja korkeuden perusteella muuttuivat myös huonekalujen koot. Tilaa vievät suuret, kalliit kalusteet kävivät tarpeettomiksi. Funktionalismi alkoi syrjäyttämään historiallisia tyylijäljitelmäkalustoja. (Miestamo, Riitta, 1980, s. 36-37.)

Funktionalismi ei heti saanut suurta suosiota kuluttajien tai valmistajien joukossa (Tapiovaara, 1945). Kuluttajat pitivät funktionaalista sisustusta yleisesti kylmänä, kolkkona ja askeettisena. Kuluttajan oli myös aiempaa vaikeampaa valita kotiinsa sisustusta, kun ennen oli voinut valita valmiin kaluston, joka piti sisällään kaiken, nyt piti valita kaluste kerrallaan. Funktionalistisessa sisustuksessa korostettiin sisustajan omaa persoonaa ja mieltymystä, joka tulisi esiin erilaisten kalusteiden yhdistämisessä, sekä niiden sijoittelussa. Funktionalismia vastustettiin myös sillä perusteella, että standardisoinnin ja vähäisen koristelun oletettiin aiheuttavan työttömyyttä ja innovaatioiden inflaatiota. (Heinänen, 2006.)

Vaikka funktionalismi oli aluksi voimakkaan arvostelun kohteena, sota-aika ja sen jälkeiset pulavuodet tekivät muutoksesta kuitenkin välttämättömän ja sysäsivät suomalaisen taideteollisuuden uudelle tielle (Tapiovaara, 1945). Sotien jälkeen kuluttajilla oli kuitenkin romantiikan kaipuu, joten jyrkkään funktionalismiin yhdistettiin koristeellisia piirteitä. Kalusteisiin saatettiin tehdä koristesahauksia, polttoliekkikoristuksia. Sydämet ja kasviaiheet olivat suosittuja. Sisustuksessa käytettiin kukkakuvioisia kankaita ja tapetteja (Vesikansa J. 1998).

PULA-AJAN VAIKUTUS KALUSTETEOLLISUUTEEN

Pula-ajan vaikutus kalusteliikkeiden ja tehtaiden toimintaan

Kalusteiden kysyntä oli sotien aikana vaihtelevaa. Suurin osa kalusteliikkeistä joutui sulkemaan ovensa, osa kokonaan, osa taas jatkoi aukioloa muutamalla tunnilla päivässä, jotta voitiin ottaa vastaan osamaksueriä. Puuseppien valmistamalla muilla tuotteilla oli kuitenkin voimakasta kysyntää läpi sota-ajan. Uusia rakennuksia rakennettiin ja vanhoja korjattiin. Puusepät valmistivat myös mm. suksia, ammuslaatikoita, kengänpohjia, kainalosauvoja ja ruumisarkkuja. (Huusko & Wilenius, 2016). Työvoima- ja materiaalipula alkoi kuitenkin vaikeuttaa tehtaiden toimintaa. Tehtaat jatkoivat osittain naisten, nuorten ja vanhusten pyörittämänä. Monet tehtaat joutuivat kuitenkin sulkemaan ovensa. Raaka-aine pula oli tuotannon vaikein este vielä sotien päätyttyäkin (Sarantola-Weiss, 1995, s. 121-123.) Puhin pula-aika alkoi hellittämään vasta 1940 -luvun lopussa. (Huusko & Wilenius, 2016.)

Sota-aikojen jälkeen kalusteille oli kova kysyntä. Paljon asuntoja ja muita rakennuksia oli tuhoutunut pommituksissa, Neuvostoliitolle hävitystä Karjalasta tuli Suomeen siirtolaisia, jotka olivat usein joutuneet jättämään omaisuutensa Karjalaan. Perheitä perustettiin myös ennätysvauhtia. Valtio tuki rintamalta palaavia miehiä ja heidän perheitään myöntämällä heille kodinperustamislainoja. Rintamamiestaloja rakennettiin nopeaa vauhtia ja ne vaativat myös kalustuksen. (Huusko & Wilenius, 2016.) Sotien jälkeen myös koulunkäynti laajeni. Yhä useammat lapset aloittivat oppikoulun ja suuret ikäluokat olivat tulossa kouluikänsä. Tarvittiin siis suuret määrät pulpetteja ja muita koulukalusteita. (Vesikansa J. 1998.) Inflaatio vaikutti myös ihmisten kuluttamiseen: rahaa laitettiin mielellään kiinni reaaliomaisuuteen. Ennen 1946 alun setelinleikkausta näkyi huonekalukaupassa selkeä piikki. (Sarantola-Weiss, 1995, s.121-123)

Tuontia rajoitettiin huonekalujen osalta, joten kotimaisilla kalusteilla ei ollut ulkomaisia kilpailijoita. (Huusko & Wilenius, 2016.) 1940 -luvulla Suomeen perustettiin jopa ennätysmäärä uusia huonekalutehtaita. Erityisesti pienten ja keskisuurten puuseppäyritysten määrä kasvoi. Vuonna 1945 alan yrityksissä oli keskimäärin 22 työntekijää ja vuonna 1949 vain noin 15. Tilaukset saattoivat kuitenkin olla suuria ja työntekijöistä oli kovaa kilpailua. Huonekalutehtaat alkoivat entistä enemmän kiinnittämään huomiota tuotannon rationalisointiin ja tehtaiden erikoistumista pidettiin keskeisenä. (Sarantola-Weiss, 1995, s.121-123, s. 137)

Omin Käsin -lehdessä vuonna 1944, annetaan ideoita, miten tuhoutuneen kodin tilalle luodaan uusi. Kuluttajaa kannustetaan, ensin tarkoin miettimään kodin tarpeet ja tyyli, ennen kuin hän lähtee tekemään hankintoja. Hankinnat voi tehdä kerralla jos kukkaro antaa myöden, mutta hankintoihin vaikuttaa rahatilanteen lisäksi kalusteiden saatavuus. Kuluttajaa kehoitetaan ”kiirehtimään hitaasti”, jotta jokainen kaluste ilmentäisi suhdetta omistajaansa ja kodista tulisi yksilöllinen. Pienessä asunnossa neuvotaan käyttämään keveitä pieniä huonekaluja, kuten rottinkikalusteita tai Aallon pieniä paperikankain verhoiltuja ruokapöydän tuoleja ja nojatuoleja. Jos perhe ei järjestä suuria illallisia, suositeltiin ostettavaksi pientä ruokapöytää, joka voidaan sijoittaa seinää vasten. Kasveille ei neuvota ostamaan erillisiä kukkatelineitä, vaan ne voidaan sijoittaa kaikin mokomin lattialle. Sisustajalle vakuutetaan, ettei ole häpeä jos kaikki ei ole käden käänteessä valmista. Hiljaa tehden hyvä tulee. (Omin Käsin, N:o 2, 1944.)

Sotien jälkeen huonekalutehtaat valmistivat Omin Käsin -lehden artikkelin mukaan kalusteita ”suuren yleisön makuun”, jotka eivät olleet uusien tyylivirtausten mukaisia tai suunniteltuaan

korkealuokkaisia. Tuotantokriisit, taloudelliset olot ja yleinen epävarmuus heijastuivat suunnittelutyöhön. Tehtaissa innostuttiin siitä, että päästiin ylipäätään tuottamaan jotain, vaikka se ei ollutkaan taiteellisesti korkealuokkaista. Artikkelin mukaan valitettavasti kaikella, ala-arvoisellakin tuotannolla, oli kysyntää pula-aikana. Olojen vähitellen helpottaessa tuottajat antoivat enemmän arvoa taiteelliselle ja päteville suunnittelulle ja ymmärsivät sen tärkeyden teollisen tuotteen valmistamisessa. (Omin Käsin, N:o 3, 1949.)

Hetekasta tuli sotien jälkeen kotien yleisin huonekalu. Hetekat korvasivat perinteiset päästä- ja sivusta vedettävät sängyt (Sarantola-Weiss, 1995). Päivisin hetekan ”alavuode” työnnettiin seinänpuoleisen vuoteen alle. Näin säästettiin tilaa ja sängynpeitteellä peitettynä heteka ajoi myös sohvan virkaa. (Pulka, Pohjoissavon muisti, 2019) Työläiskoteihinkin saatettiin hankkia korvike kankailla verhoiltu nojatuoli. (Sarantola-Weiss, 1995.) Koteihin haluttiin sotien jälkeen nostalgisia ja turvallisia esineitä. Romanttiset kukkakuviot, sadunomaisuus ja perinteiset muodot olivat sisustuksessa suosittuja. (Huusko & Wilenius, 2016.)

Pula-ajan vaikutus vientiin

Kalusteiden kysyntä oli maailmalla vaimeaa läpi sotien. Kalusteita kuitenkin valmistettiin ja niitä vietiin myös Saksaan, missä pyrittiin paikkaamaan sodan aiheuttamia tuhoja. Vuonna 1944 yli kolmasosa valmistetuista kalusteista lähetettiin Saksaan. Sotien jälkeen vienti Saksaan tyrehtyi täysin. Viennin elvyttämiseksi perustettiin Suomen Puuvalmisteteollisuuden Vientiyhdistys, jonka jäseninä oli monia puusepän tehtaita. Yhdistyksen tarkoituksena oli organisoida ja kanavoida jäseniensä ulkomaankauppaa ja hoitaa lisenssi- ja valuutta järjestelyitä, jotka olivat monimutkaisia sodan jälkeisissä oloissa. Vientiyhdistys painatti myyntiluettelon, jota jaettiin ulkomaisille agenteille. Luettelossa oli kootusti jäsenien tuotteita. (Sarantola-Weiss. 1995. s.126)

Vientiä ei kuitenkaan saatu kannattaviksi jäsenyrityksille, monille se oli jopa tappiollista. Vienti romahti vuonna 1949 inflaation aiheuttamien korkeiden valmistuskustannusten takia. Huonekalujen vientiä vaikeutti korkean hintatason lisäksi kilpailukykyisten mallistojen puute. Mallistot olivat vanhentuneita, pääosin 1930 -luvulta ja Suomessa käytettyä vaaleaa koivua vieroksuttiin muualla Euroopassa. (Sarantola-Weiss, 1995, s.121-123)

Pula pintakäsittelyaineista vaikeutti osaltaan vientiä. Tuotteita ei pystytty pintakäsittelyyn valmiiksi, vaan ne lähetettiin käsittelymättöminä vientimaihin. Tuotteiden keskeneräisyys madalsi niistä saatavia korvauksia. Myös vanhentuneet tuotantokoneistot heikensivät kilpailukykyä. (Sarantola-Weiss. 1995. s.127-128.)

Poikkeus huonoihin vientinäköymiin oli Keravan Puuteollisuus Oy. Tehdas oli alun perin keskittynyt rakennuspuusepän töihin, mutta panosti myöhemmin kalusteiden sarjatuotantoon. Ilmari Tapiovaaran johdolla tehdasta koneistettiin Sveitsistä ja Saksasta hankituilla koneilla. Tehdas oli täysin toimintavalmiina sotien päättyttyä. Keravan Puuteollisuuden valmistamaa, Ilmari Tapiovaaran suunnittelemaa domus-tuolia vietiin suuria määriä Ruotsiin, Englantiin ja Yhdysvaltoihin. (Sarantola-Weiss. 1995. s.127-128.)

Kalustesuunnittelu pula-ajalla

Suunnittelijan haasteet pula-ajalla

Yleinen köyhyys ja ennen kaikkea materiaaliköyhyys olivat määrittävimmit tekijät vuosien 1939-1945 taideteolliselle toiminnalle. Niukkuuden vaikutus yleiseen tyyliin oli ilmeinen. Ilmari Tapiovaara suhtautui tähän kuitenkin melko positiivisesti kirjoituksessaan Ornamon vuosikirjassa. Hän kirjoitti, että muutos saa hänen puolestaan tapahtua. ”Joudutaan ehkä jättämään työtavoista ja tekniikasta jotakin sovinnasta ja totuttua, käyttämään ehkä hyljeksittyjä materiaaleja tai löytämään uusia. Tulevina vuosina etsitään uutta siinä, missä sotavuosina totuteltiin pois entisestä.” (Tapiovaara, 1945.)

Tapiovaara arvioi, että niukkuudesta tulisi lähivuosien merkittävä, pakon sanelema tyyllitekiä. Hän ei kuitenkaan pitänyt niukkuutta lainkaan väheksyttävänä, vaan päinvastoin. Tapiovaara otti esimerkikseen japanilaisen hienostuneen niukkuuden. ”Näin ollen köyhyys olisi henkistä ja esteettistä rikkautta, se vaatii taiteilijakunnalta enemmän kuin pakoton vauraus.” Tapiovaara katsoi, että muotoilijoiden tulisi muuttua kokeilevammiksi, tutkivammiksi ja löytöretkeilijän mieltä omaavammiksi. Suunnittelijoiden täytyi alkaa vaatimaan itseltään enemmän. Tapiovaara suositteli suunnittelijoiden hankkivan itselleen teknistä pätevyyttä, jotta he voisivat suunnittelussaan ottaa tuotantotekniset asiat paremmin huomioon. (Tapiovaara, 1945.)

Tapiovaaran itsensä ensisijaisena pyrkimyksenä olikin suunnitella tuotteensa mahdollisimman rationaalisesti tuotettaviksi. Hän esimerkiksi pyrki pitämään puusepän ja verhoilijan työt mahdollisimman pitkään erillisinä osina, jotka voitiin lopuksi vain liittää yhteen. (Miestamo, 1980, s.44) Suunnittelijoilla oli myös tavoite luoda, kaikista vaikeuksista huolimatta, uutta omaperäistä kulttuuria. Arttu Brummer kirjoittaa *Domus*-lehdessä vuonna 1931, että ”*me tahdomme luoda uuden Suomen, uuden suomalaisen kulttuurin -kaiken uhallakin*”.

Kansanhuoltoministeriön asettamat säädökset

Huonekalujen hintoja alettiin säännöstelemään vuonna 1943. Huonekalujen hinnat olivat vuoteen 1943 asti nousseet koivusahatavaran hinnannousun takia. Säännöstelyllä haluttiin varmistaa nuorten perheiden ja rintamalta palaavien miesten mahdollisuus hankkia kohtuuhintaisia huonekaluja. Huonekalutehtaiden piti valmistaa ”kansanhuonekaluja”, joille Kansanhuoltoministeriö oli asettanut tietyt standardit. Kansanhuonekaluille oli asetettu tietyt enimmäishinnat ja laatuvaatimukset. Ministeriö saattoi puuttua myös huonekalujen yksityiskohtiin. Esimerkiksi laatikoiden ja niiden nappien määrästä oli annettu ohjeet. (Sarantola-Weiss, 1995.) Puutuolien piti olla rakenteeltaan yksinkertaisia ja siinä piti olla suora puuistuin. Ruokapöytien tuli olla nelikulmaisia, kulmien pyöristetyt ja niissä tuli olla neljä jalkaa. Pinta-alaltaan pöytälevyjen koottuna, ilman jatkolevyjä tuli olla 0,80 neliometriä ja välilevyineen 1,25 neliometriä. Keittiökaapissa tuli olla neljä ovea ja kuusi laatikkoa. Keittiökaapin koon piti olla vähintään 1000 x 420 x 1600 mm. (Miestamo, 1981, s. 58-62.)

Kansanhuoltoministeriön vaatimuksesta, mutta myös lisääntyneen pienasumisen takia, kalustetehtaat keskittyivät 1940 -luvulla arkikäyttöön tarkoitettuihin huonekaluihin: tuoleihin, ruokapöytiin, lepotuoleihin ja sohvapöytiin. Kalusteet olivat usein pieniä ja kevyitä, sopivia uusiin kompakteihin kaupunkiasuntoihin. (Huusko & Wilenius, 2016.)

Jos valmistettavat huonekalut poikkesivat Kansanhuoltoministeriön laatimista standardeista, oli niiden valmistukseen haettava erillislupa. Lupahakemuksessa oli ilmoitettava omakustannelaskelma, työselitys sekä kalusteen työpöyrökset tai kuvat kalusteesta. (Miestamo, 1981, s. 58-62.) Materiaalipula hellitti kalusteteollisuuden osalta jo vuonna 1946. Pahimman pulan jälkeen standardihuonekalujen kysyntä laski voimakkaasti. (Sarantola-Weiss, 1995, s. 124.)

Aino Aallon suunnittelemassa tuolissa näkyvät Kansanhuoltoministeriön asettamat standardit. Se on yksinkertainen ja keveärakenteinen ja sen istuin on suora. Istuimessa on käytetty vaneria, vaikka sitä olikin pulavuosina vaikea saada käsiinsä. Vaneri on kuitenkin tehty visakoivusta ja sen

Aino Aallon ruokapöydän tuolit 40-luvulta.

pinnassa näkyy visakoivulle tyypillinen kuvio. Voi olla, että visakoivusta valmistettua vaneria ei arvostettu ulkomailla, jolloin sitä ei voitu käyttää vientiin tai sotakorvauksiin.

Visakoivu antaa mielestäni tuolille juuri sen sävyn, jonka muuten yksinkertainen tuoli tarvitsee. Tuolin istuinosana on muutoin vaatimaton muotoilultaan verrattuna massiivipuisiin osiin, joissa reunat ovat kauniisti pyöristetyt ja liittyvät kauniisti toisiinsa.

Materiaalipula ja korvikemateriaalit

Pula raaka-aineista asetti suurimmat haasteet kalusteteollisuudelle. Pulaa oli kaikesta: koneista, varaosista, nauloista, saranoista, lakoista, liimoista, väreistä ja ennen kaikkea verhoilukankaista. Puuvillaa, villaa ja nahkaa ei tuotu Suomeen lainkaan. Pula raaka-aineista aiheutti paljon byrokratiaa. Jos halusi ostaa nauvoja, piti ensin lähettää anomus nauvoja myyvän yrityksen kautta Kulkulaitosten ja Yleisten töiden -ministeriön rakennusasian osastolle, joka myönsi ostoluvat. Säännöstelymääräysten noudattamista valvottiin tarkasti. Kansanhuoltoministeriön huonekalujen tarkkailuosasto saattoi tehdä yllätystarkastuksia huonekalutehtaisiin. Tarkastuksissa syynättiin tuotantokustannuksia, hinnoitteluperusteita, varastoja ja myyntikirjoja. (Sarantola-Weiss, 1995.)

Raaka-ainepula esitetään yleensä kielteisessä valossa, mutta Ilmari Tapiovaara kirjoitti artikkelissaan, joka ilmestyi Ornamon vuosikirjassa 1945, seuraavasti: Niihin (säännöstelyyn ja rajoitukseen) suhtaudutaan tietyllä pidättyväisyydellä, aivan kuin niiden vaikutukset olisivat vain kielteiset, mutta kuitenkin säännöstelyiden ja rajoitusten aiheuttajat, yhteiskunnan elämän tasaista kulkua

järkyttävät tapahtumat ovat aina olleet uusien ratkaisujen, uusien muotojen ja materiaalien synnyttäjiä. Tapiovaaran mukaan tiukentunut valvonta, ei ollut vain huono asia, vaan se pakotti tehtaita tehostamaan työtapojaan ja tarjoamaan asiakkailleen aivan uudenlaisia mallistoja. Valvonta synnytti monia uusia ideoita ja ratkaisuja. (Tapiovaara. 1945.)

Toisaalta pula-aika vaikutti myös taideteollisen tuotannon laadun heikkenemiseen. Sotavuosilta lähtöisin olevat tuotantorajoitukset johtuivat pääasiassa raaka-aineiden vähyydestä tai puutteesta. Huonekalu-, tekstiili-, valaisin-, keramiikka- ja lasiteollisuus säilytti toimintakykynsä käyttämällä kekseliäästi korvikemateriaaleja, kuten paperikankaita, puuta, paperia, pahvia, sellofaania ja bakeliittia. Suomalaista punasavea ja rautapitoista hiekkaa käytettiin raaka-aineina keraamisessa tuotannossa. (Leppänen, 2013.) Nämä materiaalit eivät kuitenkaan tuottaneet yhtä kestäviä ja laadukkaita ratkaisuja kuin edeltäjänsä. Esineiden ja sisustuksien vaikutelma saattoi olla hyvinkin saman kaltainen kuin ennen sotaa, mutta tarkemmin katsottuna yleiset materiaalit oli korvattu, jollakin muulla. Suunnittelijat eivät, siis tyytyneet jäämään pulan armoille vaan käyttivät luovuuttaan ylläpitääkseen monipuolista mallivalikoimaa. (Tapiovaara. 1945.) Raaka-ainepula tyrehtyi teollista tuotantoa, mutta elvytti suomalaisten käsityötaitoja (Leppänen, 2013).

Korvikeaineet hävisivät markkinoilta vuoteen 1949 mennessä (Sarantola-Weiss, 1995, s. 124). Mutta kalusteiden tuotantoa häiritsi se, että valtion lisenssitoimikunta ei myöntänyt tarvittavia tuontilupia puuntyöstökoneille, saranoille, lukoille eikä huonekalukankaille. Pula edellä mainituista jatkui aina 1950 -luvun alkuvuosille. (Miestamo, 1980, s. 66)

Puukalusteet

Pula-vuosina huonekalut valmistettiin pääosin massiivipuusta, perinteisin puuliitoksin. Kalusteiden valmistamiseen oli tarjolla lähinnä suomalaista koivua. Vaikka Suomi oli maailman suurin vanerin valmistaja, vaneria ei ollut tarjolla heti sotien jälkeen. Vaneri kului lähinnä vientiin ja sotakorvauksiin. (Huusko & Wilenius, 2016.) Jalopuita ei pula-ajalla ollut saatavilla (Vesikansa J. 1998.)

Rintamalla puhdetöinä valmistetuissa huonekaluissa käytettiin saatavilla olevia paikallisia puulajeja. (Leppänen, Aate, muoto ja materiaali, 2013.) Puhdetöissä käytettiin paljon juurivisaa, juurakoi- ta, mutkaisia oksia, kääpiä ja pahkoja. (Vesikansa J. 1998).

Visakoiivusta valmistetuista esineistä kirjoitetaan Omin Käsin -lehtiartikkelissa: *”Visakoiivun luonnon muovailema oikukkaasti koreilevaa pintaa, on vaikea yhdistää tämän ajan tekniikoin valmistettuihin huonekaluihin. Harva tekijä kykenee luomaan juurivisasta mitään taiteellisesti pätevää.”* (Omin Käsin, N:o 3, 1946)

Pahkasta valmistettu pöytävalaisin.

Tuohi oli suosittu materiaali erityisesti rintamalla tehtävissä puhdetöissä. Tuohi on vedenpitävä, kevyt, taipuisa ja kestävä materiaali, jota oli helppo kerätä rintamalla ympäröivistä metsistä. Materiaalikustannuksia ei ollut, tarvittiin vain hyvät käsityötaidot. (Gallen-Kallelan Museo. 2012. s. 19.)

Kalusteteollisuuden kannalta erittäin tärkeän raaka-aineen, liiman, saatavuus oli heikkoa pula-ajalla. Perinteisiä nahka- ja maitoliimoja oli vaikea saada aikana, jolloin nahkaa ei riittänyt edes kenkiin, eikä maitoa juotavaksi. Tuolloin oli keksitty jo bakeliittiliima, mutta se oli ainoastaan tuontituote Saksasta, eikä sitä saanut käsiinsä helposti. Jopa suomalaisia torjuntahävittäjiä rakennettiin käyttäen perinteisiä, heikompia liimoja. Liimoja saatiin ajoittain myös vaihtamalla valmiita huonekaluja liimaerään. (Vesikansa J. 1998.) Myös nauhojen saatavuutta säännöstelltiin tarkasti (Vesikansa J. 1998). Ruuveja oli helpompi saada käsiinsä (Sarantola-Weiss, 1995.)

Puukalusteiden liitoksissa oli siis käytettävä perinteisiä tai moderneja puuliitoksia tai mahdollisimman vähän liimaa. Ilmari Tapiovaara suunnitteli vuonna 1947 pöydän, jonka jalat voidaan kiinnittää pöytälevyyn puisilla ruuvikierteillä (Peltonen, 1984, s. 18). Pöydät oli helppo ja halpa pakata, kuljettaa ja kasata paikan päällä. Kyseiset pöydät ovat ulkomuodoltaan ilmavia ja virtaviivaisia, niissä ei näy mitään ylimääräistä tuki- tai kiinnityssarjaa. Pöydät ovat tukevia vielä vuosikymmenienkin jälkeen. Ne kestävät asianmukaisessa käytössä, oikeassa ilmankosteudessa hyvin. Pöytiä liikutellessa täytyy kuitenkin muistaa, ettei pöytiä saa työntää maata pitkin, jolloin jalat saattavat murtua. Koska puu elää, kasvaa ja supistuu ilman kosteuden mukaan, saattavat pöydänjalat liian kuivissa olosuhteissa heilua.

Tuohikori.

Domus pöydän jalka.

Vasemmalla kuvassa pula-ajan L-jalka.

Alvar Aalto oli suunnitellut kuuluisan L-jalan jo 1930-luvun alussa (Keinänen, Korvenmaa, Mikkonranta, Olafsdottir. 2002, s. 80). L-jalan rakenne saatiin aikaseksi sahaamalla massiivikoivuun eri mittaisia lovia, lovet täytettiin puusäleillä ja liimalla. Näin puu saatiin puristuksessa taipumaan haluttuun L-muotoon. Rakenne vaatii kuitenkin huomattavan määrän liimaa. Pahimmassa liimapulassa alettiinkin L-jaloissa käyttämään väliaikaisesti sormiliitoksia. Sormiliitoksin tehty L-jalka näyttää hieman kömpelömmältä ja kantikaamalta kuin taivutettu L-jalka. Sormiliitoksin tehtyä versiota luullaan usein taivutetun L-jalan protityypiksi, vaikka se onkin myöhäisempi. Vaikka pula-ajan esineet tunnistaakin helposti Aallon suunnittelemissa, niillä tuskin olisi saavutettu vastaavaa mainetta kuin taivutetuilla L-jaloilla. Vaikka sormiliitos jalka säästääkin liimaa verrattuna taivutettuun jalkaan, tarvitsee sen kiinnityksen kuitenkin ruuveja.

Pahimman pula-ajan hellittäessä 1940-luvun lopulla, alettiin Suomeen tuoda hiljalleen myös ulkomaisia raaka-aineita. 1940-luvun rakennusalan mainoksissa mainostetaan jo mahonkia, tiikkiä ja muita jalopuita. (Huusko & Wilenius, 2016.)

Pula-ajan L-jalka ruokapöytään.

Korvikekankaat ja kalusteiden verhoilu

Vuosina 1944-1945 valmiita verhoilukankaita, kuten puuvillaa, ei tuotu Suomeen lainkaan ja kalusteiden verhoilukankaiden valmistus kiellettiin Suomessa kokonaan. Vuonna 1943 myös verhoilujousten valmistus kiellettiin. Verhoilussa käytettävät vuoksi, jouhet ja meriheinä korvattiin lastuvillalla ja paperitäytteillä. (Huusko A. & Wilenius J. 2016. s.21.)

Tapiovaara suunnitteli 1940 -luvulla domus-nojatuolin Domus academican opiskelija-asuntolaan. Alkuperäisissä piirroksissa tuoliin on suunniteltu erillinen verhoiltu osa istuinmukavuutta lisäämään. Koska verhoilukankaita ei ollut helposti saatavilla, muotoiltiin tuoli vaneriosa niin ergonomisesti, että se tarjosi mukavuutta kovuudestaan huolimatta. Vaneri taivutettiin kolmeen eri suuntaan. Tapiovaara olisi halunnut istuimen ja selkänöjan muodostuvan yhdestä kappaleesta, tämä kuitenkin aiheutti ongelmia tuotannossa ja tuoli istuinosa piti koota kahdesta erillisestä kappaleesta. (Korvenmaa. 1997, s. 60) Vaikka verhoilumateriaalien saatavuus parani, Domus-nojatuolia valmistetaan yhä myös ilman verhoilua.

Verhoilematon Domus-tuoli.

Kodeissa onnistuttiin säilyttämään sotaa edeltävien aikojen materiaali- ja sisustusvaikutelma, mutta vaikutelma luotiin paperista. Niin verhot, liinat, lakana, verhoilut kuin matotkin olivat paperista tehdyt. (Tapiovaara, 1949.) Ensin, 1940 -luvun alussa paperikankaita kudottiin oikeisiin loimiin, mutta lankojen loppuessa kankaat kudottiin kokonaan paperista (Kaunis Koti, N: o 1b. 1948).

Paperikankaiden kutominen pula-ajalla oli työlästä. Paperinarua piti solmia usein, eikä sitä voinut kutoa yhtä leveäksi kuin tavallista kangasta. Kutojan työtä hankaloittivat myös lisenssihakumatkat sekä vierailut Kansanhuollossa, missä kutojan piti kuukausittain ilmoittaa kaikki omistamansa langat, siinäkin tapauksessa kun niitä ei ollut. (Kaunis Koti, N: o 1b. 1948.)

Omin Käsin -lehden artikkeli, vuonna 1944, antaa ymmärtää, että kuluttajat suhtautuivat paperitekstiileihin varautuneesti. Ennakkoluuloja oli kankaiden kestävyys- ja kauneuden suhteen. Artikkelissa haastatellaan tekstiilitaiteilija Dora Jungia paperikankaiden kestävydestä. Hän aloittaa sanomalla, että kenelläkään ei ole pitkää kokemusta paperikankaiden kestävydestä, mutta huonekaluverhoilijat ovat käyttäneet hänen paperikankaitaan ja sanoneet, että se kestää hyvin heidän käsissään. Jung ei suosittele kenenkään kuitenkaan vaihtavan huonekalujensa hieman kuluneita kankaita paperikankaisiin, vaan pikemminkin odottavan pari vuotta, jolloin olisi ehkä mahdollista jo valmistaa aitoja kankaita. Paperisia kankaita hän suositteli, esimerkiksi ravintoloihin, hotelleihin ja vasta valmistuneisiin koteihin, jossa ei vanhoja tekstiilejä. Paperisia tekstiilejä ei voinut pestä, joten se rajoitti käyttöä esimerkiksi ruokaliinana. (Omin Käsin, N:o 1, 1944)

Dora Jungin erikoisalaa olivat paperikangas tapetit, joita hän suositteli käyttämään ryijyjen tavoin, koristamaan tiettyä seinää ja elävöittämään huonetta. Greta Skogster-Lehtinen käytti tapetissaan paperinarun lisäksi tuhta. (Omin Käsin, N:o 1, 1944)

Perinteisiä kangaskuituja korvattiin myös sillalla, eli selluvillalla. Silla oli yleisin 1900 -luvun alun nimitys selluloosasta valmistetulle tekokuidulle. Sillan valmistus keksittiin Saksassa Ensimmäisen Maailmansodan aikana. Sillaa valmistettiin kuusesta saatavasta selluloosasta. Vastaavaa viskoosikuitua käytetään yhä. (Patokorpi. 2017.)

Paperinarukankaalla verhoiltu 69-tuoli.

Kernillä verhoiltu 69-tuoli.

Kotiliedessä 1944 ilmestyneessä mainoksessa Kaleva Salminen Oy mainostaa keinonahkaa. Mainoksessa kirjoitetaan, että sodan tuoma raaka-ainepula pakottaa monien uusien valmisteiden kehittämiseen. Mainoksessa arvioidaan, että jotkut niistä ovat sellaisia, että ne tulevat laatunsa perusteella asemansa normaaliolojen palaututtuakin. Yksi näistä voi olla keinonahka, jonka valmistuksessa ollaan saavutettu erinomaisia tuloksia. Keinonahalla on nahkankaltaisia ominaisuuksia: se on kestävä ja sitkeä. Kaleva Salminen Oy:n keinonahan valmistuksessa käytettiin oikeiden nahkojen valmistuksessa syntyviä nahkakajatteita. (Kotiliesi, N:o 4, 1944.)

Nahkaa jäljittelevä kerniverhoilukangas on yleinen Alvar Aallon huonekaluissa, harvassa huonekalussa on käytetty oikeaa nahkaa. Kerni on muovilla päällystettyä puuvillakangasta. Kernikankaiden värit säilyvät muuttumattomina ja ne kestävät hyvin kulutusta ja pesua. Kerni on ollut näiden ominaisuuksien vuoksi hyvä valinta esimerkiksi päiväkotien ja koulujen kalusteisiin. Kerni voi kuitenkin nykysilmään näyttää hieman teennäisiltä painettuine nahkakuvioineen ja voimakkaaine väreineen. Kerni ei myöskään patinoidu kauniisti käsikädessä puuosien kanssa.

Omin Käsin -lehdessä vuonna 1945 kerrotaan oman pellavan kasvattamisen lisääntyneen. Tode-taan myös, että vaatetuspuolan myötä yhä useammat tulevat turvautumaan ”omaan apuun”. Pel-lavasta valmistettiin vaate-, sisustus- ja käyttötekstiilejä sekä verhoilukankaita. Myös hampua kasvatettiin omiin tarpeisiin. (Omin Käsin, N:o 3, 1945.)

Sota-ajalla pyrittiin myös palauttamaan taito värjätä kankaita ja lankoja kasvivärein (Omin käsin 1946, nro 2). Kankaiden kuvioimiseen käytettiin myös lipeää, joka vaalensi kankaat halutuilta alueilta.

Korvikekankaitakin taloudellisempaa oli hyödyntää kaikki jo olemassa oleva kangaskuitu. Vuodepeitteitä tehtiin riepulankoja hyväksi käyttäen. Tekstiilitaiteilija Eva Anttila kehottaa Omin Käsin lehdessä vuonna 1942 jokaista perhettä käyttämään omat lumppunsa mahdollisimman taloudellisesti ja tarkkaan, ellei luovuta lumppua armeijan järjestämiin keräyksiin. (Omin Käsin, N:o 3, 1942.)

Gunilla Jungin valaisin olkivarjostimella.

Korvikemateriaalit valaisimissa

Pula-ajalla valaisinmateriaaleina käytettiin puuta, keramiikkaa, paperia ja erilaisia säle- ja olkikankaita. Metalliosia taivutettiin esimerkiksi vanhoista tynnyrivanteista. (Karttunen, Mykkänen & Nyman. 2019.) Olkea oli Suomessa helposti saatavilla. Sitä suositeltiin käytettäväksi lampun varjostimissa. Olkea käytettiin myös koristeena pienesineissä ja materiaalina esimerkiksi pannunalusissa ja pöytäliinoissa. (Kersti Nybom, Omin Käsin, 1942, nro. 4.) Varjostimissa käytettiin myös lastu-, paperi-, ja tikkukankaita. Ne antoivat miellyttävän, pehmeän valon ja olivat itsessään kauniita ja koristeellisia. Pula-ajan hätäratkaisut olivat jopa niin onnistuneita, että ne jäivät pysyvästi käyttöön. Myös Suomessa vierailleet ”ulkomaiset asiantuntijat” olivat Kaunis Koti lehden artikkelin mukaan ihastuneita valaisinratkaisuihin. (Kaunis Koti. N: o 4. 1948.)

Pahvia käytettiin materiaalina valaisinten varjostimissa. Omin Käsin -lehdessä vuonna 1946, numerossa neljä esitellään Helena Turpeisen suunnittelema pahvivalaisin, jonka tekemiseen annetaan lukijoille ohjeet.

*Paavo Tynellin plafondi
puusälevarjostimella.*

Energiapula

Myös energiapula vaikeutti tehtaiden toimintaa vuosina 1947-1948. Sähkön käyttöä alettiin myös säännöstelemään. Kolmannes sähkövoimaloista oli jäänyt sodassa hävityille alueille ja sähkön tarve oli nousussa. (Vesikansa J. 1998.) Työaikoja piti lyhentää ja monet tehtaat olivat kiinni lauantaisin. Sähköä vaativia työtapoja pyrittiin myös välttämään. (Sarantola-Weiss, 1995.) Sähkön kulutukseen pyrittiin vaikuttamaan myös julistein, jotka kehottivat ”kääntämään katkaisijaa”, silloin kun sähköä ei välttämättä tarvittu (Vesikansa J. 1998).

Kalusteet rintamalla

Talvi-, jatko- ja Lapin sodat kestivät vuoden 1939 marraskuusta aina vuoteen 1945. Sodat pysäyttivät miltei kaiken normaalin toiminnan Suomessa. Kotirintamalla suoritettiin vain kaikkein välttämättömimmät työt. Kun kotirintamalla oli kova työ hoitaa tärkeimpiä töitä kotona, maataloilla, tehtaissa yms. sotarintamalla aika saattoi välillä käydä pitkäksi. Sotilaat alkoivat aikansa kuluksi tehdä niin kutsuttuja puhdetöitä. Sotilaat valmistivat pääosin pienesineitä, kuten sormuksia, koreja, leluja, puukkoja ja rasioita. Pienikokoisina ne kulkivat helposti sotilaiden mukana ja ne oli helppo vaikka postittaa kotiväelle. Aluksi sodan johto ei ollut lainkaan innoissaan sotilaiden uusista harrastuksista. Heidän mielestään aika tuli käyttää esimerkiksi juoksuautojen ja korsujen rakentamiseen. Myöhemmin kuitenkin ymmärrettiin, että puhdetyöt paitsi vähensivät sotilaiden pelkoa ja koti-ikävää, puhdetoista oli apua myös kotirintaman työvälinepulaan. Sodan johto alkoi tilaamaan sotilailta suuria määriä kirveenvarsia, sahanpääpuita ja muita hyötyesineitä. Sotilaille alettiin julkaista puhdetyöoppaita, joissa julkaistiin ohjeita eri esineiden valmistamiseen ja annettiin yleisiä ohjeita, kuten ”parempi suora ja sileä kuin rumasti kruusattu”. Sotilaat kuitenkin suosivat hyvin koristeellisia esineitä. Materiaalina käytettiin kaikkea, mitä oli käsillä, mm. puuta, telttakangasta, panssarien mittarikaluston pleksi, ja tykinhylsyjä. (Peltonen, 1984.)

Koriste-esineiden lisäksi alettiin sodan vakiintuessa, erityisesti asemasodan aikana, rakentaa myös kalusteita. Koristetaiteilijain liitto Ornamo teki jäseniensä avulla sotilaille malleja, joiden mukaan sotilaat valmistivat kalusteita. Myös Ilmari Tapiovaara suunnitteli Ornamon julkiasuihin joitakin malleja puhdetöille, toivoen että puhdetyöt olisivat järkeviä ja muotokieleltään kauniita. (Peltonen, 1984.)

Ilmari Tapiovaara lähetettiin rintamalle upseeriksi, jonka tehtävänä oli suunnitella kasarmeja, korsuja ja kanttiineja. Työvoima koostui sotilaista ja sotavangeista, joiden käytössä oli hyvin alkeellisia työkaluja. Tapiovaara oli ollut aiemmin Le Corbusierin opissa ja nyt näitä oppeja oli sovellettava puutavaraan kirvein, puukoin ja käsisahoin. Hän kutsui tätä ilmaisulla ”design tilanteessa nolla”. Huonekaluja syntyi lähimetsien puista ilman ruuveja, nautoja tai liimoja. Puute materiaaleista ja työkaluista pakotti kekseliäisyyteen. (Korvenmaa, 2014.) Kun sotatilanne muuttui paikallaan pysyväksi asemasodaksi saatiin rintamalle kenttäsaha ja lopuksi höyrysaha (Peltonen, 1984). Huonekaluissa hyödynnettiin puun ja sen juurien luonnollisia muotoja. Juurista sai L-mallisen jalkarakenteen esimerkiksi pöydälle. (Korvenmaa, 2014.) Rintamalla valmistetut kalusteet olivat pelkistettyjä, mutta saivat luonnetta, jykevästä puukappaleista, juurista ja oksakohdista. Rintamalla tehdyissä huonekaluissa yhdistyi modernismi, käsityöläisperinteet ja jopa satoja vuosia sitten juurista ja oksista valmistetut kalusteet.

Hyödyllisiä puhdetöitä. Huonekaluja ja puuastioita valmistumassa erällä ilmatorjuntapatterilla.

Kalusteiden kunnostaminen ja päivittäminen

Samoin kuin nykypäivänäkin, kalusteiden päivittäminen ja muodistaminen oli myös tapa saada muodikas sisustus, vaikka materiaaleista, uusista huonekaluista tai rahasta olisi ollut puutetta. Pula-ajan käsityölehdistä on havaittavissa, että kansan käsityötaidot olivatkin suuressa arvossa. Jos joku omasi jotain käsityötaitoja, opetettiin niitä myös muillekin. Monet vanhat käsityötaidot elpyivät, kuten kasvivärien käyttö kankaiden ja lankojen värjäyksessä. (Leppänen, 2013.)

Omin Käsin -lehdessä vuonna 1943 annetaan ohjeet nuoren tytön asunnon tai huoneen muodistamiseen. ”Tyttö keksii kalustoa kammariinsa.” Tyttö maalaa vanhan kulahtaneen kirjoituspöydän, työtuolin hän verhoilee isoäidin varastoista löytämällään tsintsillä, maljakkona hänellä on vanha kakkumuotti ja korina vanha kuparinen kattila. Jos kirjoituspöytää ei satu olemaan, kehoitetaan tyttöä tilamaan puusepältä seinään kiinnitettävä kirjoituskaappi, jolla ei ole jalkoja. *Ja eihän nuori tyttö tunne itseään naiseksi, jos hänellä ei ole pukeutumispöytää.* Jos sellainen uupuu lehdessä neuvotaan rakentamaan sievä pukeutumispöytä vaikka ikkuna syvennykseen, jolloin ei tarvitse ostaa erillistä kalustetta. *Jokainen tyttö myös uneksii leppoisasta lukutuolista.* Vanhan laiskanlinnan tai toimistotuolin voi uudistaa irrottamalla tarpeettoman iäkkäät punokset ja tupsut, painamalla kangasvärein tai ompelemalla värillisin langoin tuoliin yksinkertaisia kuvioita. (Omin Käsin, 1943, nro. 3, Tyttö keksii kalustoa kammariinsa.)

POHDINTA

Monet pula-ajan tavoista, tottumuksista ja asenteista ovat ajankohtaisia myös tänä päivänä. Pakon edessä ihminen löytää keinon selvitä: hän muuttaa toimintaansa ja mukautuu uusiin olosuhteisiin. Sotien aiheuttamat uudet realiteetit pakottivat ihmiset muokkaamaan kulutustottumuksiaan, työtapojaan, tuotanto- ja suunnitteluprosessejaan verrattain lyhyessä ajassa.

Ilmastonmuutos on aikamme suuri haaste, johon meidän suunnittelijoina pitäisi pystyä vastaamaan. Tapiovaara kirjoitti, että pula-ajalla muotoilijoiden tulisi muuttua kokeilevammiksi, tutkivammiksi ja löytöretkeilijän mieltä omaavammiksi.

Tänä päivänä meidän tulisi suunnittelijoina keksiä tapoja käyttää olemassa olevia materiaaleja säästävämmin, kokeilla, etsiä ja tutkia uusia ekologisia materiaaleja.

Pula-ajalla kuluttajia neuvottiin eri aikakauslehdissä sisustamaan hitaammin, tekemään itse ja korjaamaan olemassa olevaa. Kuluttajina meidän täytyisi nykypäivänä opetella sietämään kulunutta ja epätäydellistä, tekemään harkitumpia ja pitkäkestoisempia hankintoja, korjaamaan ja kunnostamaan jo omistamaamme ja pärjäämään vähemmällä. Tähän voimme myös sisustusarkkitehdin työssä mahdollisesti vaikuttaa.

Tapiovaara mainitsi Ornamon vuosikirjassa ”hienostuneen niukkuuden”. (Tapiovaara, 1945.)

Olemme eläneet pitkään yltäkylläisyyden aikaa. Tavaraa on ollut helppoa ja halpaa hankkia. Moni koti onkin kulutusjuhlan myötä täpötäynnä tarpeetonta tavaraa. Uskon kuitenkin, että suurimmalla osalla ihmisistä on kaippu niukempaan ja selkeämpään elämäntyyliin, jossa kaikilla tavaroilla on käyttötarkoitus tai muu tärkeä merkitys hänelle itselleen. Nyt apua tavarapaljouteen etsitään self-help oppaista ja uudelta ”järjestelijöiden ammattikunnalta. Kiivaan mainonnan ja sosiaalisen median keskellä ihmiseltä vaaditaan kuitenkin paljon mielen lujuuutta ja päättäväisyyttä olla ostamatta koko ajan lisää tavaraa, jolla ei välttämättä ole tarvetta. Kun pula-ajalla niukkuus oli pakon sanelemaa, on se nykyään länsimaissa eläville ihmisille valinta. Niukkuuden esteettisen rikkauten arvostaminen olisi hyväksi niin hyvinvoinnillemme kuin ympäristöllemekin.

Pula-aika kiihdytti funktionalismin yleistymistä ja tuotannon koneistamista ja teollisentuotannon syntyä Suomessa. Tehtaat alkoivat optimoimaan toimintojaan ja koneistamaan tuotantoaan, näin kyettiin vastaamaan nopeasti jälleenrakennuksen tarpeisiin. Nyt 2020 -luvulla näemme kuinka teollinen tuotanto on tehostunut massatuotannoksi. Kalusteiden ja sisustusesineiden hinta ja laatu ovat laskeneet usein niin alas, että kalusteen käyttöikä jää helposti hyvin lyhyeksi. Kalusteita on heikon laadun vuoksi usein myös mahdotonta korjata. Pula-ajalla suunnittelijat kyseenalaistivat vallitsevat toimintatavat, ne olivat usein tehottomia ja hitaita. Samalla tavalla on meidän tehtävämme suunnittelijoina kyseenalaistaa teollisentuotannon vallitsevat toimintatavat.

Pula-ajat pakottivat ihmiset mukautumaan pakon edessä nopeallakin aikataululla. Vaihtoehtoja ei kerta kaikkiaan ollut. Ilmastonmuutos ja sen aiheuttamat ongelmat ovat monelle toistaiseksi abstrakti asia, jonka vastaisten toimintojen tulokset eivät näy nopealla aikataululla. Koemme kuluttajina tai suunnittelijoina pakkoa muuttaa toimintaamme? Jos muutoksia ei synny tarpeeksi nopealla aikataululla, pitäisikö valvontaa kiristää? Pula-ajalla kansanhuoltoministeriö vaati yritykset, niin pienet kuin suuretkin, tilille kaikista käyttämistään materiaaleista. Tuleeko tulevaisuudessa ajankohtaiseksi perustaa toimija, joka valvoisi tiukasti yritysten ekologisuutta?

Kandidaatin työni avasi minulle hyvän yleiskatsauksen pula-aikaan ja kalustemuotoilun haasteisiin tuona aikana. Yllätyin, kuinka vähän kirjallisuutta tai muuta dokumentointia on tehty korvike-materiaaleista. Olisin ollut kiinnostunut ottamaan niistä enemmänkin selvää. Korviketekstiileistä löytyi runsaasti aineisto, mutta koin, että suurilta osin se menin aiheeni ohi, joten poimin aineistos-

ta vain aiheeni kannalta olennaisen. Löytämäni aineiston perusteella Ilmari Tapiovaara oli isossa roolissa asennemuutoksen aikaansaajana suunnittelijoiden keskuudessa. Hänen teksteistään piirtyi selkeimmin kuva suunnittelijan työstä pula-ajalla. Siitä johtuen, on tekstissä usein viitattu hänen ajatuksiinsa. Kandidaatin työn olisikin voinut rajata yksin Tapiovaaran ajatuksiin ja tuotantoon pula-ajalla. Se olisikin mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe. Aiheen olisi voinut rajata myös tietyn huonekaluvalmistajan tuotantoon. Voi olla, että palaan aiheeseen vielä pro gradu tutkielmassani.

LÄHTEET

Brummer-Korvenkontio L & M. 1991. Kirjallista tuotantoa. Teoksessa Arttu Brummer taideteollisuuden tulisielu. Toim. Aav M. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 20. Helsinki.

Gallen-Kallelan Museo. 2012. Tuohta! Koivun nykytaivutuksia. Espoo: Lönnberg Painot Oy

Griffin D. 1966. A study of Functionalist theories in architecture. Rice University. Houston Texas.

Heinänen S. 2006. Käsityö-Taide-Teollisuus, Näkemyksiä käsityöstä taideteollisuuteen 1900 -luvun alun ammatti- ja aikakauslehdissä. Jyväskylän yliopisto.

Huusko A. & Wilenius J. 2016. Hiort Af Ornäs muotojen mestari. Fasetti. Tallinna: Raamatutrükikoda.

Jaatinen, S. 2004. Kortilla Korviketta. Helsinki: Multikustannus.

Jermo, A. 1974. Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä. Helsinki: Otava.

Karttunen L., Mykkänen J. & Nyman H. 2019. Orno. Valaisinmuotoilua. Latvia: Livonia Print.

Kaunis Koti -aikakauslehti. 1949. N: o 1. Helsinki: Valiolehdet.

Kaunis Koti -aikakauslehti. 1948. N: o 4. Helsinki: Valiolehdet.

Kaunis Koti -aikakauslehti. 1948. N: o 1b. Helsinki: Valiolehdet.

Keinänen T. Korvenmaa P. Mikonranta K. Olafsdottir A. 2002. Alvar Aalto Designer. Alvar Aalto Foundation. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Korvenmaa P. 1997. Ilmari Tapiovaara. Clasicos del Diseno. Santa & Cole Ediciones de Diseno.

Korvenmaa P. 2014. Ilmari Tapiovaara, sisustusarkkitehti, s. 12-55 Teoksessa: Ilmari Tapiovaara, Muotoilu ja Elämä, Design museo, Helsinki: Lönnberg Painot Oy.

Kokki K. 2010. Huonekalut. Teoksessa: Ihanaa Antiikkia. Tunnista kertaustyylien esineet. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo: Bookwell Oy

Leppänen H. 2013. Sota ja jälleen rakennus. Teoksessa: Design museon kokoelmat, Aate/muoto/materiaali, Design museon kokoelmat, Helsinki: Lönnberg Painot Oy. 95 s.

Miestamo R. 1981. Suomalaisen huonekalun muoto ja sisältö. Askon Karttunen ja Askon säätiö 1980. Lahti: Esan kirjapaino Oy.

Omin käsin : Kotilieden käsityölehti. 1943. N: o 3. Helsinki : Yhtyneet kuvalehdet.

Omin käsin : Kotilieden käsityölehti. 1944. N: o 1. Helsinki : Yhtyneet kuvalehdet.

Omin käsin : Kotilieden käsityölehti. 1946. N: o 2. Helsinki : Yhtyneet kuvalehdet.

Omin käsin : Kotilieden käsityölehti. 1946. N: o 3. Helsinki : Yhtyneet kuvalehdet.

Omin käsin : Kotilieden käsityölehti. 1946. N: o 4. Helsinki : Yhtyneet kuvalehdet.

Patokorpi L. 2017. Vaatturitietokanta (verkkoaineisto). Varhaiset tekokuidut. Viitattu 3.10.2019. Saatavissa: <https://vaatturitietokanta.com/category/sateri/>

Peltonen J. 1984. Ilmari Tapiovaara, Sisustusarkkitehti. Taideteollisuusmuseon julkaisuja 11, Vientipaino Oy.

Pulka. 2019. Pohjoissavon muisti. Kuopion museot (verkkoaineisto). Viitattu 3.10.2019. Saatavissa: <https://pohjois-savonmuisti.fi/koe-ja-opi/verkkonayttelyt/puutaloasumisen-ihanus-kurjuus/>

Sarantola-Weiss M. 1995. Kalusteita kaikille. Suomalaisen Puusepän Teollisuuden Historia. Puusepänteollisuuden liitto ry. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Seppälä-Kaven U. 2008. Muodon ajat, Katsaus muotoiluun 1800 -luvun lopulta nykypäivään, Turun ammattikorkeakoulu.

Suomen sotaveteraaniliitto. Viitattu 12.4.2020. <https://sotaveteraanit.fi/2018/04/04/puhdetoista-puhtia-rintamalla-puhdetyot/>

Tamminen M. 2010 Wieniläishuonekalut. Teoksessa: Ihanaa Antiikkia. Tunnista kertaustyylien esi-neet. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo: Bookwell Oy

Tapiovaara I. 1945. Hyötytaide ja teollisuus. Tuotantokriisisajan kysymyksiä. Julkaistu: Suomen koristetaiteilijain Liitto Ornamon 12 Vuosikirjassa. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon Oy.

Vesikansa J. 1998. Puuseppää aina tarvitaan, Iskun historia 1928-1998. Lahti: Esaprint.

KUVAT:

Kaikki kuvat ovat kirjoittajan ottamia, lukuunottamatta sivun XX kuvaa: Hyödyllisiä puhdetöitä. Huonekaluja ja puuastioita valmistumassa eräällä ilmatorjuntapatterilla. Valokuvaaja: Luutnantti Pekka Kyytinen.